

10. Kiely R. The Romantic Novel in English Literature / R. Kiely. – Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1972.
11. Parsons C. Witchcraft and Demonology in Scott's Fiction. With chapters on the supernatural in Scottish literature / C. Parsons. – Edinburgh-London: Oliver & Boyd, 1964.
12. Scott W. Letters on Demonology and Witchcraft / W. Scott // Scott W. Miscellaneous Prose Work. In 7 vls. – V. 5. – Paris, 1838.
13. Scott W. The Journal of Sir Walter Scott from the original manuscript at Abbotsford. In 2 vls. / W. Scott. – Edinburgh: D. Douglas, 1890. – V. I. – P. 45.

Summary. The article envisages the using of religious and pagan elements in the W. Scott's novels, that reflect not only the peculiarities of the spiritual culture of the people, but also are one of the ways for writer's thinking about God, about the mistakes and achievements of mankind on the path to knowledge.

Keywords: the supernatural phenomena, astrology, sorcery, prophecy.

УДК 82-312.1.161.2 – 31 Андрухович

А.І. Пройдаков

СКЛАДОВІ УРБАНІСТИЧНОГО ТЕКСТУ У РОМАНІ «МОСКОВІАДА» ЮРІЯ АНДРУХОВИЧА

У статті розглядаються особливості створення урбаністичного тексту, що знайшли своє відображення у романі «Московіада» Юрія Андруховича.

Автор звертає увагу на особливу роль складових урбаністичного тексту, що містять завуальовану смислову та кодову інформацію, що виступає у єдності із структурною та семантичною сферами. У роботі зроблено акцент на розкритті ролі міста та часово-просторових площин в обумовленні структурної єдності аналізованого твору.

Ключові слова: урбаністичний текст, місто, лабіринт, локус, топос, урбанонім, провінційність.

На початку нового ХХІ століття багаторівневий процес формування України як нації отримав нагоду продовжити свій динамічний та інтенсивний розвиток в умовах незалежного функціонування. Невід'ємною частиною встановлення центру культурних та значущих суспільних явищ є місто як пріоритетне середовище створення громадської думки і нових мистецьких концепцій. Своєрідний культ міста сьогодні виступає генератором розвитку різноманітних сфер соціуму. Місто, відповідно до поглядів Х. Ортеги-і-Гасета, представляє сучасне життя, репрезентує сучасний спосіб мислення, спосіб життя людей взагалі.

Зміцнення позицій вагомій ролі міста у наш час обумовлюється привабливістю ефективною реалізації інформаційної функції (бурхливий розвиток новітніх технологій і комунікаційних засобів) та можливістю задоволення фінансових потреб, оскільки фактично місто стає осередком здійснення науково-технічної революції і джерелом високої продуктивності праці. Цілком закономірним за цих умов виглядає поступовий перехід у зміні фокусів еволюції української урбаністичної літератури: від відображення селянської тематики до змалювання та моделювання дійсності вже у площині сучасного міста та урбаністичного розвитку суспільства.

Місто є одним з найцікавіших об'єктів дослідження, оскільки воно у певній детермінації інтерпретується людиною, передає важливу інформацію, подає численні натяки та алюзії, містить завуальовані коди і смисли. У творах сучасної української літератури можемо відзначити наявність урбаністичної домінанти, що характеризує особливе відображення міських просторів та специфічні принципи побудови тексту. Отже, саме у житті міста література і культура можуть віднайти можливості для максимального ступеню виявлення.

Зазначимо, що детальний рівень аналізу складових урбаністичного тексту дозволяє читачеві простежити особливості внутрішньої будови твору, з'ясувати семантичний аспект значення використання окремих локусів і топосів, лабіринта і палімпсеста, а також розкрити особливості «маски» персонажів, що залишається прихованою для читача відповідно до ідейних засад постмодернізму. На наш погляд, урбаністичний текст знаходить своє втілення у творчості представника сучасної української літератури та поетичного угруповання «Бу-Ба-Бу» Юрія Андруховича.

Метою нашої наукової розвідки є визначення особливостей складових урбаністичного тексту у романі «Московіада» Ю. Андруховича.

Поставлена мета передбачає завдання визначити специфіку складових урбаністичного тексту в аналізованому творі, а також з'ясувати, за допомогою яких чинників вони втілюються.

Актуальність дослідження полягає у визначенні особливостей складових урбаністичного тексту Ю. Андруховича та з'ясуванні основних чинників їх втілення у романі «Московіада».

Варто зазначити, що на сьогодні науковцями проведено незначну кількість досліджень особливостей творчої манери письменника саме з цієї точки зору. Проте деякі аспекти особливостей створення урбаністичного тексту розглядали П.-А. Будін «Кінець імперії: роман Юрія Андруховича “Московіада”», Я. Голобородько «Текстовий ареал Юрія Андруховича: реалії та інферналії», Т. Гундорова «Післячорнобильська бібліотека: Український літературний постмодерн», О. Юрчук «Український чоловічий текст і колоніалізм: крутий – пророк – блазень» та інші.

У центрі зацікавлень багатьох сучасних дослідників є категорія тексту. Художній текст постає у певній сукупності знаків, поєднаних між собою у цілісному смислово-комлексі. Концептуальній сфері тексту характерні «“множинність смислів”, принципова відкритість, незавершеність значень, що не піддається визначенню та ієрархізації з боку владних структур» [4, 1022]. Детальному розглядові текстових питань та теорій присвячені дослідження М. Анцифєрова «Шляхи вивчення міста як соціального організму», Р. Барта «Від твору до тексту», М. Бахтіна «Питання літератури та естетики», М. Бютора «Місто як текст», Ю. Лотмана «Структура художнього тексту», В. Топорова «Петербурзький текст російської літератури» та інших вчених. Особливості створення урбаністичного тексту та принципи відображення локалізації дій у творах досліджують сучасні літературознавці Т. Венедіктова, Д. Московська, В. Прокоф'єва, В. Фоменко.

Важливими складовими урбаністичного тексту є поняття «локус» і «топос», що увійшли до філології з філософії та природничих наук. «Ці терміни введено до наукового тексту без конкретної семантизації, вони часто поєднуються та взаємозамінюються...» [5, 87]. Проте останні дослідження засвідчили, що «філологи називають “локусом” закриті просторові образи, “топосом” – відкриті (локус міста, топос степу)» [5, 88]. Як відзначає Т. Субботіна, «локус – це простір, що включено до культурного тексту, має прив'язаність до конкретного місця...» [6, 112]. Розгляд локусів і топосів у творчості письменника дозволяє виразніше визначити особливості семантичної побудови твору та ідейної структури художнього тексту.

Роман «Московіада» Ю. Андруховича було написано 1992 року. Сам автор зазначив підзаголовок «роман жахів», прагнучи акцентувати увагу на фантасмагоричності та гротескності подій, що знайшли втілення у творі. Письменник розповідає про один день та ніч із життя пересічного українського поета Отто фон Ф., який навчається у Літературному інституті в Москві. Він мешкає у гуртожитку і протягом доби здійснює подорож із сьомого поверху до нетрів московського метрополітену. Зауважимо, що важливе значення в урбаністичному тексті твору посідає топонім та його особливий вид «урбанонім». «Урбаноніми – вид топоніма, власна назва будь-якого внутрішньо міського топографічного об'єкта» [6, 112]. Урбаноніми є своєрідними носіями історичної пам'яті міста, оскільки концентрують у собі знання та кодову інформацію про той чи інший територіальний об'єкт. Вони є важливими елементами створення урбаністичного тексту, адже назва та ім'я певного об'єкта міста є важливою ознакою, що свідчить про власну присутність у навколишньому світі.

Основний топос роману – Москва. У свою чергу урбаністичний текст Москви складається з локусів, лабіринта, палімпсеста. У романі зустрічаємо характерні локуси підчас здійснення Отто фон Ф. своєї подорожі, де локалізуються певні події: кімната у гуртожитку, душева, Арбат, ВДНГ, пивбар на Фонвізіна, «Дитячий світ».

Цілком оригінальною є фактична схожість двох протилежних світів Москви, оскільки надземна і підземна столиця у фокусі Отто фон Ф. майже не відрізняються. У цих площинах панують характерні риси: атмосфера абсолютної несвободи, відсутність морально-ціннісних принципів, прагнення до задоволення винятково елементарних матеріальних проблем. Ці негаразди об'єктивним чином притаманні усім персонажам роману: «Перелік різних національностей Радянського Союзу, будь то мешканці гуртожитку, відвідувачі пивного бару або друзі Отто, повторюється, починаючи з першої сторінки, протягом усього роману, цим наголошується, що Москва – центр величезної імперії» [1, 65]. У цьому випадку можемо визначити, що текст постає не стільки як своєрідний і правдивий голос Москви, скільки як текст мешканців міста та випадкових перехожих, яких зустрічає протягом своїх мандрів Отто фон Ф.

Текст роману сповнений алюзій та кодів, що розкривають сутність імперської влади. «Кожен художній текст створюється як унікальний, сконструйований знак особливого змісту» [3, 34]. Автор вдається до деконструкції національних міфів про ідеалістичний образ Москви як духовної столиці російського менталітету. Паралельно спостерігаємо критичні зауваження щодо втрати національної самоідентифікації для представників українського етносу: «У цьому місті, кажуть, живе мільйон українців. Себто Москва – найбільше у світі українське місто. Тут кожен

десятий має прізвисько на “енко”. Але як їх розпізнати? Адже за останні триста років ми досить уподібнилися до цих суворих північан» [1, 76]. Таким чином, втілюються урбаністичні тенденції, згідно з якими значна частина українського населення залишає провінційні райони та емігрує до великого столичного міста, нехтуючи патріотичними принципами. Внаслідок цих процесів утворюється «місто як єдине місце, в якому концентрується усе життя країн, у той час, як усе інше в’яне» [7, 47].

Територіальні простори, представлені у творі, виступають на підтвердження загального депресивного стану імперії, що поступово занепадає та самоліквідується на світовій мапі.

Москва характеризується обмеженістю в усіх сферах діяльності, але насамперед висуває ліміти та заборони для волевиявлення думок особистості, позбавляє її права вибору. Символічним локусом, що відображає тотальну несвободу, є пивбар на Фонвізіна, де проводять час перед остаточним самознищенням імперії мешканці столиці. «Пивбар на Фонвізіна – це погромне, завбільшки з вокзал... такий собі колосальний відстійник перед брамою пекла. Але це ще не все. Існує ще не менший за площею шмат рівнини, обмежений металевими стовпами, на яких тримається пластиковий дах. Стін немає. Лише колючі дроти, під’єднані до загальної електромережі» [1, 14]. Пивбар на Фонвізіна уособлює тоталітарний дух імперії та абсолютну відсутність перспектив зміни стану соціуму: «Це пастка, нарешті зрозумів ти. Вони всі змушені пити пиво. Але вийти звідси вже не вдасться нікому. Тут діється якийсь остаточний спектакль світової історії» [1, 16].

Символічним виглядає порівняння зали проведення засідання у підземній Москві із пивбаром на Фонвізіна, що фактично підкреслює фатальність та безвихідне становище простору: «... опинився у велетенському, завбільшки з Красну площу освітленому безліччю надпотужних люстр, залі. За своєю просторістю та кількістю присутніх тут людей він міг дорівнятися хіба до пивбару на Фонвізіна, який уже немало подивував тебе сьогодні вранці» [1, 61].

Домінантним у романі стає мотив підкорення мегаполіса мешканцем однієї з колонізованих республік СРСР. Москва – це величезний мегаполіс, потрапити до якого є заповітною мрією пересічної людини. Столиця імперії перетворюється на «місто, дух якого, його політичні та економічні методи, його цілі та рішення панують над землею, над країною» [8, 98]. Але не кожен «провінціал» залишає власні погляди та пріоритети, проте натомість обирає чужі для себе цінності. Вирішальний вплив у цьому факторі здійснює символічна близька присутність локусів міста. Поет Отто фон Ф. не зберігає суверенність у діях підчас прийняття тих чи інших рішень в екстремальних ситуаціях. У чужому територіальному просторі він наслідує вчинки звичайних мешканців міста (приєднання до інших у пивбарі на Фонвізіна, нестійкі взаємостосунки з жінками, безвідповідальне ставлення до видання українського періодичного видання у Москві). В цьому контексті слухним виглядає зауваження Т. Гундорової про те, що «причиною втрати ідентичності героя стає його перебування у столиці імперії» [2, 65]. Сумнівною виглядає і поетична обдарованість головного героя, оскільки за нових умов життя він не здатен створювати нові твори: «Але нема на те ради – вірші твої, певно, лишилися в атмосферних полях України, московські ж поля виявилися надто щільними для їхнього солов’їного проникнення» [1, 5]. Отже, велике місто виконує своєрідну «демонічну» роль, водночас зваблюючи очевидними перевагами матеріального характеру, проте слугує джерелом моральної деградації та духовного занепаду. «Усе тепер провінція – і село, і мале місто, і велике місто, за винятком світової столиці» [8, 101].

При створенні описів гуртожитку письменник також використовує прийоми відображення запахів, що уособлюють локальні особливості місця: «У нерозривній діалектичній єдності з голосами перебувають і запахи – букет гуртожитського сміттепроводу, перегарів і сперми» [1, 6]. Контексти кольорів та запахів слугують елементами розкриття особливостей єдності структури урбаністичного тексту, оскільки «текст не є звичайною послідовністю знаків у проміжку між зовнішніми кордонами. Тексту властива внутрішня організація, що перетворює його на синтагматичному рівні у структурну цілісність» [3, 63].

Москва постає лабіринтом, вихід з якого повинен віднайти головний герой і тогочасне суспільство. Лабіринт – «це свого роду світовий план, в якому будь-якому приміщенню (у залежності від місцезнаходження) присвоєно символічне географічне найменування» [4, 533]. Визначаємо присутність двох лабіринтів, що знайшли своє втілення у тексті роману «Московіада». Отто фон Ф. блукає реальною Москвою, що постає як сучасний та структурований мегаполіс із усіма особливостями життя великого міста. Підземний лабіринт виконує символічну функцію. У перехідний період історії на шляху від колоніального статусу до створення незалежної країни українське суспільство перебуває у пошуках власного світогляду, вивченні себе самого. Знаковим у цьому контексті є сцена масового розстрілу Отто фон Ф. колишніх лідерів імперії, що уособлює відмову від минулого та перехід до здійснення нових кроків у сучасному розвитку соціуму.

Як і надземна столиця, так і підземний світ Москви влаштований вороже та апатично. В цьому лабіринті можна зустріти і небезпечних працівників зони урядового метро, і добре відомих близьких людей (Галя, поет Єжевікін), і лялькових представників керівництва Радянської імперії на з'їзді демократичних сил.

Пересування персонажем лабіринтами міста дозволяє здійснити детальний аналіз внутрішнього світу особистості і відобразити особливості взаємозв'язку між моделлю навколишньої реальності та текстуальними просторовими характеристиками, а також поєднати із історичними процесами розвитку та занепаду СРСР.

Можемо зазначити, що Москва постає також у вигляді класичного палімпсеста, оскільки вона дає нам змогу читати те, що вже відбувалось протягом тривалої історії. «Це місто тисячі та одної катівні. Високий форпост Сходу перед завоюванням Заходу. Останнє місто Азії, від п'яних кошмарів якого панічно втікали знекровлені та германізовані монархи. Місто сифілісу та хуліганів, улюблена казка озброєних голодранців» [1, 132]. Палімпсест представляє певне нашарування та концентрацію історичної пам'яті. Кожен топонім, що знайшов своє відображення у тексті, уособлює собою дух імперії, приналежність до великої та видатної історії.

Отже, у романі «Московіада» Ю. Андруховича чітко виокремлюються особливості складових урбаністичного тексту, зокрема вагому функцію виконує відображення локусів, лабіринтів, палімпсесту. Москва набуває персоніфікації і постає у вигляді своєрідного лабіринту, територіальними просторами якого пересувається персонаж з метою обстоювання світоглядних позицій власної особистості. Складові урбаністичного тексту містять завуальовану смислову та кодову інформацію, що виступає у єдності із структурною та семантичною сферами. Зазначена тема є актуальною та перспективною і стане предметом наших подальших розвідок.

Список використаних джерел

1. Андрухович Ю. Московіада : Роман жажів / Ю. Андрухович. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2000. – 152 с.
2. Будін П.-А. Кінець імперії : Роман Юрія Андруховича «Московіада» / П.-А. Будін // Слово і час. – 2007. – № 5. – С. 62-66.
3. Лотман Ю.М. Об искусстве / Ю.М. Лотман. – С-Пб. : Искусство-СПБ, 2005. – 704 с.
4. Новейший энциклопедический словарь. – М. : АСТ; Астрель; Транзиткнига, 2004. – 1424 с.
5. Прокофьева В.Ю. Категория пространство в художественном преломлении: локусы и топосы / В.Ю. Прокофьева // Вестник ОГУ. – 2005. – № 11. – С. 87 – 94.
6. Субботина Т.В. Локус, топос, урбоним, микротопоним: к вопросу о содержании пространственных понятий / Т.В. Субботина // Вестник Челябинского гос. ун-та. – 2011. – №24 (239). – С. 111-113.
7. Шпенглер О. Закат Европы : Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер / [пер. с нем. Н.Ф. Гарелин]. – Мн. : ООО «Попурри», 1998. – Т. 1 : Образ и действительность. – 688 с.
8. Шпенглер О. Закат Европы : Очерки морфологии мировой истории / О. Шпенглер / [пер. с нем. и примеч. И.И. Маханькова]. – М. : Мысль, 1998. – Т. 2 : Всемирно-исторические перспективы. – 606 с.

Summary. The given article features the creation of an urban text, reflected in the novel «Moskoviada» by Yuriy Andruhovych.

Author draws attention to the special role of urban components in the text containing veiled semantic code and information stands in unity with the structural and semantic fields. Author focuses on the role of disclosure and temporal-spatial planes in conditioning the structural unity of the test piece.

Key words: urban text, city, a maze, locus, topos, urbanonim, provincialism.